

Nejistoty, ale obohacující

*Když nad hrobem pak pána s uplakanou tváří
lid zapaluje svíčku za dobrotu skutků:
tam ve věčnosti stinné svíčka jasně září
než planoucích lamp tisíc v pokryteckém smutku.
Přinese-li strdí a mléka na tři lžíce
a hrstí mouky posype rov nad ním,
posílí lépe duši, mnohem líp a více
než příbuzní na trachtě módním tancováním.*

Adam Mickeiwicz: *Dziady: Slavnost mrtvým*¹

Pojďme se v úvodu do mytologické kapitoly vrátit ke geologii. Říp je velká hora plná těžkého kamene, dá se obejít, ohmatat, zvážit, na tisíce procenta analyzovat složení a určit lokální magnetické pole, ale přesto o jeho vzniku trochu víc víme teprve v posledních letech. Pod Řípem je skryto velké množství sutí, které byly provrtány až do hloubky 17 m, a ještě níž leží systém říčních teras. Jedná se o plošně rozsáhlý komplex sedimentů, ale neumíme je pořádně datovat a někdy váháme, zda vznikly v říčním, nebo jezerním prostředí. Přitom ke všemu máme pořádné, hmotné podklady. A teď si představme něco tak prchavého jako mytologie. Nejen že každá kultura vnímala krajinu po svém, ale třeba devatenácté století zacházelo se Řípem jinak než století dvacáté. Významy, vhledy a přístupy se měnily. Byl to základní uctivý přístup k hoře jako k něčemu mimořádnému, který s místem zůstával spjat celá staletí, ne-li delší dobu.

Všichni tři autoři této knihy jsou zvyklí pracovat s hmotnými prameny a dobře přitom ví, kolik interpretačních rovin může vzniknout u běžných náleзовých souborů, natož u myšlenek, kdy často ani slova samotná neumí dobře vyjádřit podstatu jevu. Výrazy, jako je posvátno, ale třeba i slovo jaro nebo hlad, znamenaly něco trochu jiného pro naše předky než pro nás. Stačí se začíst do překladů *Eposu o Gilgamešovi*, kde v komentářích současných překladatelů někdy probleskne čiré zoufalství, když si uvědomí, že slova jako město či les měla odlišný význam a že možná zdánlivě stejnými slovy čteme jiný příběh, než jaký byl zapsán. Sami tušíme, jak neurčitý, spekulativní a zřejmě dobou podmíněný je jakýkoliv pokus o kulturní či duchovní interpretaci národní, ceremoniální či posvátné krajiny,² a víme, že můžeme hovořit ne o jistotách, ale o pravděpodobnostech. Cokoliv dalšího k tématu napíšeme, se mohlo i nemuselo

¹ V cyklu básní z let 1821–1823 líčí A. Mickiewicz tajemné lidové obřady konané na paměť mrtvých předků. Psal je ve stejné době jako N. V. Gogol *Večery na Dikaňce*. Cyklus silně ovlivnil např. K. H. Máchu. Zde jej zařazujeme i z toho důvodu, že podle pověsti o Čechově příchodu jsou Čechy oplývající mlékem a strdím (pláštěv medu tehdy u divokých včel), ale zde se obojí používá ke kultu předků. Adam Mickeiwicz: *Dziady, slavnost mrtvým* (přel. F. Halas. Melantrich: Praha, 1947, s. 116).

² Příkladem lidové interpretace, či dokonce kultu vázaného právě jen na tuto dobu jsou mimozemšťané, kteří se jako E.T. objevují v krajině pod Ďáblovou věží ve Wyomingu. Jedná se o první chráněné území USA a sopečný útvar podobného vzniku jako Říp.

stát. Ale přesto tyto úvahy znásobují způsoby, jakými můžeme o hoře uvažovat a jak k ní přistupovat. Ale existuje ještě jedno závažnější hledisko. Mýtus totiž mívá větší moc než historie a emoce bývají, když dojde na chování lidí, zástupů a národů, silnější než fakta. Rozumět mýtu místa může být proto důležitější než znát jeho dějiny. To platí pro Říp stejně jako třeba pro Velehrad či Václavské náměstí v Praze.

Mýtus o středu světa – Říp jako chrám

Ještě měsíc před smrtí píše Miloš Jiránek v pražském sanatoriu, které už živý neopustil: „Říká se, že Praha je srdcem Čech! Nevěřte tomu... Říp, tam jest srdce Čech. Podpisuji Nerudův výrok: narodil jsem se pod Řípem. Z mlčechvostského háje je jako na dlani. Odvezli mne na studie do Prahy. Nejprve jsem si koupil blok a nakreslil si Říp. – Je to nejcharakterističtější hora česká. Na monumentálním podstavci spočívá jako klenot.

Miloš Václav Kratochvíl: *Čechy krásné, Čechy mé*

Svět je světlé místo, na které svítí slunce. Ruský, ale původně nejspíš staroíránský výraz pro svět – mir, jako jiný výraz pro „věčný mír“, v sobě zároveň obsahuje myšlenku shromáždění lidí spojeného jednotným zákonem. Světem může být Evropa, Česká republika anebo vlastní domov. V každém z těchto mnoha světů nalézáme střed nebo osu, od které se vše ostatní odvíjí. Stvoření světa jako mytický „big bang“ vždy začíná ve středu, kde je soustředěna nejenom životní síla, ale také nějaký plán či úmysl. Mircea Eliade připomíná, že v Mezopotámii se chrámy nazývají „hora-dům“ či „hora bouří“,³ ale obáváme se přenášet významy ze vzdálených míst na naše podmínky, byť pohled na Říp jako na chrám nám není cizí. Důležité je, že u posvátných hor se setkává nebe a země. Dobře to je vidět u Milešovky nebo u nízké oblačnosti na Řípu, kde se zdá, že hora podepírá mraky, a tím i nebe. Při povodních v září 2024 jsem pozoroval (15. 9.) horu Vlhošť, jejíž vrchol byl skryt v neprostupném, šedavém oparu nízkých mraků, a člověk měl silný pocit, že v místě setkání hory a oblak se odehrává něco mocného, a přitom znepokojivého.

Myšlenka středu jako bodového epicentra – asi jako kdybychom se na Říp dívali z velké výšky – je ještě lépe vyjádřena osou. Ta je dobře představitelná z běžné perspektivy procházejícího chodce. Pokud věří, že svislice procházející horou dosahuje vysoko do nebe, měla by rovněž symetricky sahát hluboko pod zem. Ale pod zemí ve světě kořenů a kořínků jsou také pochováni naši předci. Ti mohou podél osy putovat nahoru a buď se zastavit ve světě živých, anebo třeba vystoupat ještě výš

3 Eliade věnoval ose světa hned několik kapitol v různých knihách, jako je např. M. Eliade (1958, s. 304, 305, 320) (*axis mundi*, vytváření posvátného prostoru, omfalos). U nás myšlenku Řípu jako osy světa propagoval Dušan Třeštík.

Silbury Hill představuje svojí výškou skoro 40 m nejvyšší pravěký uměle navršený pahorek v Evropě. Podle archeologického výzkumu se nejednalo o mohylu, ale o pahorek-tumulus, jehož konstrukce jako součást eneolitické posvátné krajiny začala před víc než čtyřmi tisíci lety (foto Hana Rysová).

k bytostem oblohy, kde třeba domlouvají déšť nebo hrozí zemědělským suchem. Na této pouti mohou mít vliv jak na své potomky na zemi, tak i zasahovat do říše bohů. Mohou pomáhat, ale pokud jim není vzdávána patřičná péče, i škodit.⁴

I kdybychom neměli žádné náboženské představy, tak už jen poloha a tvar Řípu ve staré sídelní krajině svědčí o jeho centrální roli. Pokud pod ním žijete, automaticky se na něj několikrát za den podíváte, ale snad jen ráno a navečer můžete být svědkem téměř kosmické podívané, kdy nejčastěji při západu a méně výrazně při východu slunce je celý kraj zalitý zlatavou září, obloha je vysoká a dělená vrstvami mraků na jednotlivé sféry. Tehdy se děje něco nadzemského a v centru tohoto dění stojí hora. Barokní španělská básnířka Juana Inés de la Cruz prozáření krajiny popisuje v „Intermezzu pyramid“: „Však jejich temná těla / nestála proti Slunci, spíš snad byla / s paprsky sblížená [...]“.⁵

4 A. Gazin-Schwartz, C. Holtorf (eds., 1999, 135–170). Jedna z kapitol se týká současného kultu neolitických mohyl v Anatolii, které byly donedávna považovány díky moci předků za místa schopná uzdravovat. Kult hrobek může pokračovat dlouhou dobu po skončení kultury, která je postavila. O posvátném místě „germanomaniaků“ Externsteine vyšlo přes tisíc knih a článků.

5 Juana Inés de la Cruz: *Naděje do zlata tkaná* (přel. I. Slavík. Vyšehrad: Praha, 1988, s. 110).

Omfalos

Prostor je to, co se prostírá kolem nás a zve ke konání.

Ivo Chocholáč: *Vezměte mne sebou*

Když chtěl Zeus zjistit, kde je střed světa, vyslal dva orly, aby obletěli zemi, a tam, kde se potkají, bude ležet střed světa jako místo zvláštní komunikace mezi bohy a lidmi. Orlové se setkali nad Delfami, kde byla ještě v době bronzové založena pozdější nejslavnější věštírna antického světa a vyznačena špičatým kamenem nazvaným omfalos neboli pupek. Podobně pojmenované kameny nebo stavby podobající se prvotnímu pahorku, ze kterého byl třeba po opadnutí vod světové potopy obnoven svět, nalézáme na mnoha místech světa. Jedna kniha by na jejich vypsání nestačila. Jméno hory Tabor, tak podobné Řípu, může být odvozeno od výrazu *tabur* neboli pupek světa. Říp označovaný pro svůj tvar jako zvon či prs země mohl někdy mít i význam „pupku země“. Je to vlastně jen jiné vyjádření osy světa.

Archeologové dlouho nevěnovali pozornost někdy i velmi malým svatyním, které nemusí být umístěny přímo na vrcholcích hor, ale v sedlech a na plošinách těsně pod nimi. To je i případ Diovy svatyně na hoře Hymétos nad Athénami, kde je zasvěcení prokázané keramickými zlomky s nápisem Zeus. Ve starší mytické rovině se setkáváme s Diem ne jako s vládcem oblohy, ale podsvětí, či dokonce půdy, kde se o roli ochránce a dohlážetele nad mrtvými, ale i semeny dělí s pod-

Stonehenge vznikalo v šesti hlavních fázích. Z původně širokého kruhu podobného stáří a rozměru jako mělnická kruhová uzavření se neustále zužovalo. Nakonec byl postaven slavný kamenný kruh, který je společně s rituálními cestami a dlouhými mohylami součástí rozlehlé posvátné či ceremoniální krajiny, jakou zřejmě v mnohem prostším vydání nalézáme i pod Řípem (foto Hana Rysová).

světní matkou Déméter (Zeus Chthonios). Až přibližně do 5. století př. n. l. býval místy uctíván jako bůh deště, ale později se hlavní zemědělskou bohyní stává podzemní Déméter. Další podobné horské svatyně byly odkryty například na Oru (Aigina), Marmare u Megary, hoře Lykaion v Arkádii či na hoře Pelion. Z archeologického hlediska je důležité, že na nejvyšším místě hory bývá umístěn oltář, kde můžeme uvažovat o bohoslužbě, které se účastnil kněz, ale někde opodál, sice ve vrcholové partii, ale na nižším místě, bývala prostá, upravená plošina jako místo kultu, kde se bohoslužeb mohlo účastnit víc lidí.⁶ Pokud na Řípu vůbec kdy existovala svatyně, mohlo se jednat o poměrně malý objekt, třeba jen zarovnanou plošinku s centrálním ohništěm někde na obvodu vrcholové plošiny, ale s dobrým výhledem do kraje.

Orli nad skalami

*Tu bratři s těžkým se loučili vzdechem:
Lech s druhy za bílou orlicí bral se,
Čech do nitra nové kráčel své vlasti,
a hora jim svatou svítila zorou...*

Julius Zeyer: *Čechův příchod*

Lidové podání mnoha národů ukazuje, že pro volbu místa jsou často důležitá zvířata, či dokonce hmyz jako mravenci. Snad nejznámější je pověst o orlu či loveckém sokolu turulovi, který letí před maďarskými kmeny a přivádí je do Panonie. Motiv sokola se opakovaně vyskytuje na špercích maďarských nomádů a známe jej i ze slavného velkomoravského přívěsku sokolníka ze Špitálku u Uherského Hradiště. Sokolnictví je poměrně často zmiňováno v kronikách či legendách, podle nichž kníže Svatopluk, ale i samotný Metoděj v mládí sokolnili. Královský sokolník jako symbol společenského statusu se mnohokrát objevuje na středověkých vyobrazeních. V šamanských či paleoindiánských tradicích bývají tito dravci považováni za symbol putující duše a mají posvátný charakter. Jindy propojují bytosti oblohy s lidmi a mohou jim přinášet prorocké sny nutné pro přežití kmene. Velká, skutečně posvátná úcta, ale i nelegální obchod s orlím peřím jsou dodnes mezi severoamerickými indiány poměrně rozšířené. Viděl jsem to na vlastní oči, a proto jsem si uvědomil, že Říp obletovaný sokoly a orly je nutné připomenout.

Jednou z téměř neuvěřitelných postav, které nějaký čas žily v Praze, byl italský kněz Giovanni di Marignolli (14. století), který několik let pobýval v Praze na dvoře Karla IV. Patřil mezi velké středověké cestovatele. Na příkaz papeže opus-

⁶ M. Langdon (1976, s. 79–112).

Hej, Sokole, synu svobody, svobodu vdechující a svobodu sálající, pověz nám ptáku výsosti a rci, odkud tvůj vzlet a z čeho tvá radost?

A tu pták, jenž pro svou štihlou a pro lahodu svých pohybů, byl modelem Bohu, když tvořil tělo panny, zastavil se na dráze svého letu a vise nad zemí jako loďka a jako dvouramenný lustr, pohleděl dolů, odkud se ozval ten hlas, a tazatel se zasn timerubínovém oku jistých motýlů, z něhož i kolem půlnoci vybuchuje růžová záře už vycházejícího slunce. To trvalo jen co bys řekl ráz-dva a v té chvíli uslyšel odpověď: „Můj vzlet je z práce a má radost je ze vzletu!“

Jakub Deml: *Sestrám*

til Florencii, přeplavil se na pobřeží Černého moře a odtud putoval tatarskou říší do Pekingu. Několik let cestoval po Číně a pak se přes Malabar, Madrás, Cejlon a Jeruzalém vrátil do Avignonu, kde se stal kaplanem na dvoře Karla IV. a odešel s ním do Prahy. Zde jej císař požádal, aby sepsal českou kroniku. Asi to byla chyba, protože kdyby Marignolli popsal své cesty, vznikl by jeden z významných evropských orientálních cestopisů. Místo toho Marignolli vzal *Kosmovu kroniku* a obohatil ji vzpomínkami a motivy z cest. Dlouhé úvodní kapitoly včetně popisu hory Sellano se týkají původu světa a dějin spásy. Zdá se, že hlavním cílem kroniky bylo zasadit dějiny Čech do velké historie světa. Kronika téměř zapadla, ale Gelasius Dobner ji vydal v roce 1764 (*Monumenta Historica Boemiae*, sv. 2). Zde ji připomínáme kvůli pověsti, že kněžna Libuše pochopila, že Přemysl Oráč se stane vládcem, teprve když mu na pluh usedl orel. Jedná se však spíš o orientální než střeoevropský motiv.

Sokolové i rarozi hnízdí na nepřístupných skalních římsách, jaké na Řípu téměř scházely. Trochu jiná je situace u orla mořského i skalního. Oba druhy byly až do pozdního středověku či až do 19. století ve střední Evropě poměrně hojné. Orel mořský i dnes dává přednost říčním, jezerním či rybníčním břehovým porostům například na Třeboňsku či kolem rybníků ve východočeské Bohdanči. V nedalekých polabských a vltavských lužních lesích musel být poměrně běžný. Hnízdí na rozložitých stromech, kde dává přednost borovicím. Pokud jsou vody rybnaté, sedává na stromu nad řekou a dává pozor na ryby přibližující se k hladině, ale jinak zalétá na vhodná loviště vesměs 10–20 km daleko. Orel skalní právě naopak rád krouží ve velké výšce a velmi dobrým zrakem pozoruje dění na zemi.

Sokol i orel mají nejraději polootevřenou krajinu, kde se na vypasených travních pohybuje kdysi hojný sysel obecný či křeček polní, kde jsou lesíky a háje oživené drobnými pěvci a zajíci a koroptve se skrývají v křoviscích podél travnatých ploch. To je prostředí, které vyhovuje kunám i lišce, které tito dravci také loví. Vzestupné vzdušné proudy se často objevují kolem velkých solitérních kopců typu Říp, kde dravec dokáže hodiny bez velké námahy plachtit. Nenabízíme žádnou mytologickou interpretaci, protože k ní nemáme žádné významnější podklady, ale

Na antické minci z libanonského Byblosu jsou znázorněny dva chrámy, v levém hoří na trojnožce oheň, ale v pravém chrámu vidíme omfalos oběhnaný čtvercovou ohrádkou (Karl Woermann: *Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker*, 1902).

je pravděpodobné, že pokud jste se kdykoliv před 19. stoletím přiblížili k Řípu, viděli jste kolem něj létat sokola či raroha a ještě nad nimi siluetu orla.

Mnoho skalních útvarů středních a severních Čech nese označení Sokol, Výří skály, Vraní skála, Havraní či Krkavčí skály, což svědčí o běžné přítomnosti velkých dravců a mrchožroutů v okolí nápadných skalních útvarů. Mimořádnost Řípu spočívá právě v tom, že jakákoliv jiná, k hnízdění vhodná skalní defilé leží daleko. Orly či sokoly kroužící nad českou krajinou s Troskami, Řípem a Bezdězem uvidíme i na pohlednici všesokolského sletu z roku 1907 a uvědomíme si, že i samotné jméno tělovýchovné organizace Sokol v sobě nese alespoň část tradice sahající nejméně k velkomoravskému sokolníkovi ze Špitálek.

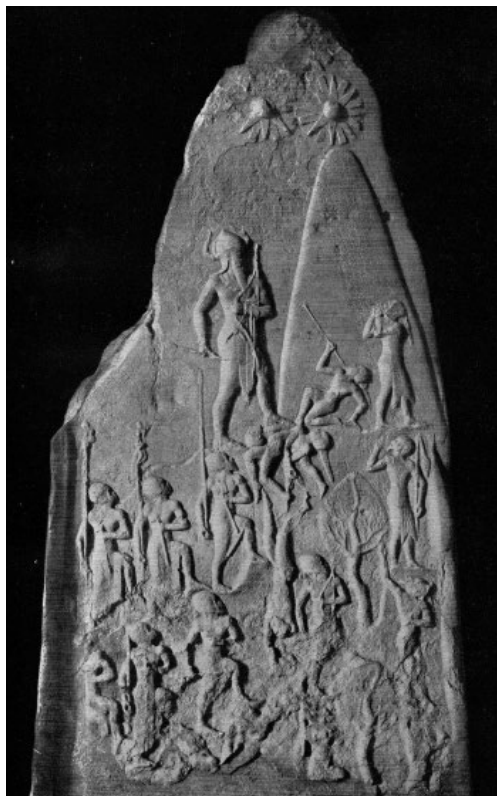
Vztah mezi mrtvými a plodností půdy

Minulost pro člověka nikdy úplně neumírá. Člověk ji může zapomenout, má ji však stále v sobě. [...] Dějiny nestudují jen hmotná fakta a instituce; pravým předmětem jejich zkoumání je lidská duše.

Fustel de Coulanges: *Antická obec*

Není to tak dávno, kdy byl i u nás obecně znám výraz pro hřbitov – svaté pole. Mrtví totiž podobně jako semena odpočívali v půdě, kde čekali na vzkříšení. Eliade to komentuje slovy: „Tak jako mrtví vyhledávají semenný a zárodečný stav bytí, i živí potřebují mrtvé, aby bránili jejich setbu a chránili úrodu. Dokud jsou zrna pohřbena, spadají také do pravomoci mrtvých.“⁷ Na jiném místě konsta-

⁷ M. Eliade (1958, s. 305).

Akkadská vítězná stéla panovníka Naram-Sína ukazuje panovníka v přilbě s býčími rohy, který si podobuje okolní kmeny, ale nad ním se tyčí hora, nad kterou planou původně tři nebeská tělesa; Louvre. S trochou nepodložené imaginace si nějak podobně můžeme představit výstup praotce Čecha na Říp (Karl Woermann: *Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker*, 1902).

tuje, že vztahy mezi mrtvými a plodností půdy jsou poměrně významné. Uctívání předků je víc než památkou, je silou, která má vliv na letošní i všechny další úrody, a tím i chod světa. Působí do budoucnosti. Otázka, kterou si často kladly nedávné generace, se týkala toho, zda jsou naši předci spokojení s tím, jak hospodaříme na jejich polích a spravujeme jejich statky. Pokud tomu tak nebylo, tak „se obraceli v hrobě“ a tím dávali najevo svoji nespokojenost. Neklidní mrtví byla ožehavá záležitost, protože z bývalých ochránců se mohli stát nebezpečnými navrátilci.

Zatímco představa neklidných duší toulajících se světem lidí je až přehnaně zdůrazňovaná v současné „zombie“ popkultuře, mnohem hlubší a zodpovědnější přístup nabízí idealistický filozof Bernardo Kastrup.⁸ Podle něj zkušenosti minulých generací nemizí, ale srůstají, zůstávají jako celek a působí do budoucnosti. Nezapýval bych se na tomto místě tímto způsobem uvažování, kdyby v lidové tradici Bretaně, která do značné míry uchovává předkřesťanské představy, neexistoval koncept kolektivní duše zemřelých generací. Podle lidových legend, které sebral „bretonský bard“ Anatole Le Braz (1859–1926), se duše významných lidí po smrti spojují, ztrácí

⁸ Čerpám z knihy B. Kastrup (2021). Vztah rolníků k odkazu předešlých generací je výborně zachycen v chodské trilogii (*Osmáčtyřicátníci*, *Paní komisarka*, *Lůsy*) Jindřicha Šimona Baara.

svoji bývalou identitu a vytváří převážně ochrannou sílu.⁹ Kastrup by ji ve shodě s C. G. Jungem považoval za aktivní sílu kolektivního nevědomí.

Obraz semen pod zemí se setkává s postavou orače, jak ji máme doloženou nejméně ve dvou významných středověkých skladbách. Kolem roku 1400 sepsal Jan ze Žatce německou báseň *Der Ackermann aus Böhmen* (Oráč z Čech). Jedná se o disputaci o smyslu života, kde Oráč je ten, který nechává vyrůst nejenom úrodu, ale i poznání. Ještě významnější je obsáhlá a ve své době velmi známá a čtená anglická skladba *Piers Ploughman* asi z roku 1370. I zde se jedná o hledání smyslu života, kdy Milost Boží předává Petru Oráčovi semena kardinálních ctností, aby je pečlivě ukryl do hlíny a nechal vyrůst. Oráčův pluh je tažen čtyřmi volky nazvanými Augustin, Ambrož, Řehoř a dobrý Jeroným.¹⁰

U Řípu, který vypadá jako mohyla a okolo nějž leží významná pravěká pohřebiště, se úvahám o kultu předků nevyhneme. Navíc samotná představa osy či v jiné metafoře stromu světa se ve své kořenné části dotýká existence a působení předků. Je pravděpodobné, že každá kultura měla poněkud jiné představy, zejména co se týkalo králů či vůdců lidu, kde byla zdůrazňována jejich individualita, o které svědčí velké hrobky a mohyly. Druhou částí tohoto kultu osobnosti, který se měl přenést i do podsvětí, byla otázka, co se dělo s obyčejnými lidmi. Ve starém římské náboženství se stávali ochránci rodu, museli být uctíváni (v příběhu sebraném K. J. Erbenem straší mrtví, hladoví prarodiče za kamny a tím se dožadují jídla) a jejich působení se soustřeďovalo v krbu, kde nesměl uhasnout oheň.¹¹

Archeologické dopady jsou zjevné. Mohyly a hrobky nejsou jen památníky mrtvých, ale centrem nějakého kultu, který má za úkol usmířit a naklonit si předky, aby pomáhali živým. Živým ale pomáhají, jen pokud ctí staré zvyky a zákony a obětují předkům. Nekropole by měla mít slavnostní přístup a místo shromáždění. Hrobka samotná je v tomto případě jen částí posvátného areálu. Je pravděpodobné, že velký důraz byl kladen na zacházení s vodou a ohněm, úlitbou a žertvou.¹² Pokud je již z mladého paleolitu doložena role hudby v podobě kamenných gongů, hry na krápníky v jeskynních či na kostěné píšťaly, musíme uvažovat o slavnostech a zpěvech, které se pod Řípem velmi dávno odehrávaly. V osmé kapitole *Odyseie*, odrážející svět pozdní doby bronzové, podává Odysseus nejlepší jídlo pěvci Démodokovi: „Na světě všude si váží lid pěvců a ctí je: / vždyť Musa sama je učila zpěvu a miluje jejich rod.“¹³ Homérská hostina je doprovázena soutěží v hodů diskem, ale i tanci a hrou s červeným míčem. Někjaká podobná rituální hra

9 A. Le Braz (1996).

10 W. Langland (1966, s. 238–239). Kardinální ctnosti jsou znalost či moudrost, spravedlnost, umírněnost a síla či schopnost tyto vlastnosti v životě uskutečnit.

11 Fustel de Coulanges (1998, s. 20–33).

12 Pravoslavná církev zachovává řadu starobylých zvyků. V kostele bývají dva výklenky či stoly, na žertveník se kladou obětiny, z nichž některé budou vybrány při obřadu, na diákoník se kladou liturgické nástroje, které se používají při bohoslužbě.

13 Homér: *Odyseia* (přel. V. Šrámek. ELK: Praha 1940, s. 102).

(snad blízka pozemnímu hokeji) je známa ze XIII. tabulky *Eposu o Gilgamešovi*, který žil asi ve 26. století př. n. l., tedy v naší chronologii na sklonku eneolitu.

Kdyby měl pravdu Kastrup, Jung či de Coulanges, pak se paměť starých obřadů neztratila beze stopy, ale přirozeně a nevědomky byla obnovena při setkáních pěveckých sborů. Je zajímavé, že mnoho starých rituálů přežilo tam, kde bychom to nečekali: třeba v armádách, které téměř bez výjimky mají svá, z bojového hlediště zcela zbytečná, hudební tělesa a přísně ritualizované návody, jak s kultem mrtvých zacházet. Britští archeologové rádi citují úryvek z pozdní básně „Pod Ben Bulbenem“ W. B. Yeatse, který obhájí jejich práci ne jako sbírání starých předmětů, ale jako činnost, která rozšiřuje naše porozumění světu:

*Ačkoli práce kopáčů hrobů je dlouhá,
jejich rýče jsou ostré, jejich svaly silné,
přesto vracejí pohřbené muže z hrobů
nazpět a oni se do lidské mysli vrátí.¹⁴*

Metafora druhého břehu

Člověk si posvátné místo nevolí, ale objeví je. Posvátný prostor se zjeví a není to záležitost rozhodnutí.

Mircea Eliade: *Patterns in Comparative Religions*

Už v nejstarších literárních pramenech se u popisu Řípu a Podřipska setkáváme s motivem řek, někdy ve „svaté“ trojici Vltava – Labe – Ohře. Z úvodních kapitol je, doufám, zřejmé, jak obrovskou roli musely hrát říční krajiny jako zhruba kilometr široké, obtížně překročitelné bariéry, které v mentální mapě tehdejšího člověka členily a rozdělovaly krajinu podobně jako v mentální mapě moderního člověka je území rozděleno dálnicemi nebo železničními koridory. Na Říp není možné se dívat, aniž bychom vynechali vodní živel jako hranici dělící dva trochu odlišné světy. Ostatně i Rakousko-Uhersko bylo děleno podle řeky Litavy (průtok jen asi 10 m³/s) na rakouskou Cislajtánii neboli Předlitavsko a uherské Zalitavsko.

Metafora druhého břehu má hned několik vysvětlení. Řeka může být očistou či křtem nového člověka. Na druhé straně člověka čeká smrt, zapomnění či nový život. Starý Egypt byl Nilem rozdělen na zemi živých a mrtvých. Pyramidální komplexy, ze kterých se v běžné kultuře do omrzení zdůrazňují právě jen pyramidy, měly několik nezbytných a stejně důležitých částí. Byla to cesta po vodě, tedy po řece či říčním kanálu s propracovaným rituálem bárek mrtvých, který navazoval na putování

¹⁴ Though grave-diggers' toil is long, / Sharp their spades, their muscle strong, / They but thrust their buried men / Back in the human mind again.

Roztočený vír éterických bytostí-sudiček nad nově narozeným člověkem, ale možná i národem nedává žádnou odpověď, ale ukazuje na výjimečnost situace (detail kresby Josefa Mánesa).

slunce na lodi boha Thovta.¹⁵ První velké obřady probíhaly v údolním chrámu, pak následovala vzestupná cesta, na jejíž vybudování a výzdobu mohlo být vynaloženo víc energie než na samotnou pyramidu. Třeba i na rituální, desetikilometrovou eneolitickou cestu Dorset Cursus v Anglii bylo vynaloženo mnohonásobně víc práce než na okolní dlouhé mohyly. Pod pyramidou býval zádušní chrám. Okrsek byl viditelně vymezen alespoň symbolickou zídou, někde v okolí mohl stát sluneční chrám a ceremoniální krajina pod pyramidou měla, alespoň v některých případech, plánovanou parkovou úpravu s pravidelně vysázenými stromy.¹⁶

Odvolávat se při popisu Řípu na pyramidy či srovnávat Nil a Labe by mohlo vypadat až nepatřičně lacině, kdyby historik a teolog Jan Assmann v knize *Egypt: Theologie a zbožnost rané civilizace*¹⁷ neshledával podobnost antických a egyptského náboženství. Směřuji k jedinému, byť možná nejistému soudu, že v krajině Podřipska se řeka a hora doplňují do té míry, že jedno bez druhého ani není možné. V mytické rovině zvažme umístění eneolitického ohrazení u Kel nedaleko Mělníka, které v době výstavby leželo na vyvýšené terase v labském meandru s vyhlídkou na Říp. Musely k němu vést cesty a u takto velkého objektu bychom asi čekali i přechod řeky a navazující cestu k dlouhým mohylám. Škoda že se nikdy nedozvíme, zda významný mrtvý nebyl na místo dopraven na vyzdobené lodi po řece a pak obezřetně – vždyť se jednalo o posvátný úkon – vynášen k mohyle pod horu.

15 Některé symboly se stále znovu opakují, takže bárku mrtvých (*barge of dead*) používají i Klingoni v seriálu *Star Trek*.

16 J. C. Hugonot (1989). Egyptané měli zvláštní zahrady pro mrtvé, jiné pro okolí chrámů a opět jiné pro pyramidální komplexy. I v českém pravěku bychom měli očekávat promyšlené zacházení se stromy. V homérském hymnu na Apollóna bůh zakládá nejenom chrám, ale i háj.

17 J. Assmann (2002, s. 22 podobnost egyptského a antických náboženství, s. 38–39 původní pahorek, s. 55 pravodstvo, s. 113 prozření).